

Dergisi, sy. 3, Adapazarı 2001, s. 23-40; a.mlf., "Belhî, Ebû Zeyd", *DiA*, V, 412-414; a.mlf., "İbnü't-Tayyib es-Serahsî", a.e., XXI, 230-232; Rüşdî Râşid, "İlmü'l-menâzırı'l-hende-siyye", *Mevsû'atü târîhi'l-'ulûmi'l-'Arabîyye*, Beyrut 1997, II, 823-837.

MAHMET KAYA

□ MÜSİKİ. Kindî mûsikiyi aritmetik, geometri, astronomi ve mûsiki olarak dörde ayırdığı matematik (riyâzî) ilimler arasında zikrettiği gibi ilm-i insânî ve ilm-i ilâhî şeklinde ikiye ayırdığı irfan öğ-retisini de ilm-i insânî kapsamında de-ğerlendirir. Filozof, mûsikiye dair çalış-maları günümüze ulaşan ilk İslâm müel-lifi olup kendisinden önce İshak el-Mev-sîlî ve Yûnus el-Kâtib'in bu konudaki eserleri kaynaklarda zikrediliyorsa da za-manımıza ulaşmamıştır. Kindî'nin yaşa-dığı döneme kadar somut bir sanat ola-rak ele alınan mûsiki bu asırdan sonra artık mûsikişinasın sanatının icrasında kompozisyon, ritim ve şiir gibi unsurları da içine alan geniş bir kültür olarak de-ğerlendirilmeye başlanmış ve bu geliş-melerde Kindî'nin büyük payı olmuştur.

Mûsiki tarihçileri tarafından Arap mû-sikisi sınıflandırılırken Grek eserlerini şerhedenler arasında zikredilip bu eko-lün ilk muallimi sayılan Kindî, aynı za-manda pek çok müzik terimini Arapça'ya kazandırıp Arap mûsikisini belli bir seviyeye oturtmuş ve bu mûsikinin kai-delerini ilk olarak ortaya koymuştur. Pi-sagorcu mûsiki anlayışının etkilediği İslâm Meşşâî filozoflarından biri olan Kin-dî, Fârâbî ve İbn Sînâ'nın aksine mûsiki-nin gök cisimleri ve tabiatla çok yakın ilişkisi olduğuna inanmakta, kozmolojik olayları mûsikiyle değerlendirmektedir. Kaynaklar onun bu konuda Grek, Sâbî ve İskenderiye felsefelerinden etkilendiğini ileri sürer. Ayrıca Ethos doktrini çerçeve-sinde udun dört teliyle (bam, mesles, mes-nâ ve zîr) burçlar, ay, dört unsur, rûzgâr, mevsimler, günler gibi tabiat olayları, gök cisimleri ve bütün bunların insan vücudu üzerindeki etkileri arasında ilgi kurar. Udu tellerini evrenin dört unsu-runu benzeten Kindî, yedi asıl perde de-diği yedi nağmeyi (sesi) gökyüzündeki yedi gezegenin karşılığı olarak kabul et-miştir. Bu perdeler ve karşılıkları şunlar-dır: Mutlaku'l-bam Zuhal (Satürni) geze-ginine, sebbâbetü'l-bam Mûşteri'ye (Jü-piter), vusta'l-bam Merih'e (Mars), hınsı-rü'l-bam Şems'e (Güneş), sebbâbetü'l-mesles Zühre'ye (Venüs), vusta'l-mesles Utârid'e (Merkür), hınsırü'l-mesles Ka-mer'e (Ay) karşılıktır. Kindî, bu yedi sesin

oluşturduğu diziyi "usûlû'l-kibârî't-tâm-me" olarak adlandırır. Onun mûsiki sis-temi, ara seslerle birlikte "cem'u'ilezî bi'l-kül" diye isimlendirdiği on iki ses üzerine kurulmuştur ve Kindî iki oktavlık sistemi gösterebilmek için uda beşinci bir tel ilâve etmiştir. Kaynaklarda İslâm âleminde notayı ilk kullanan kişi ve eb-ced notasının mucidi olarak kabul edilen Kindî, *Risâle fi'l-lühûn ve'n-nağam* adlı eserinde bu notayı kullanarak aktar-dığı armonilenmiş müzik parçası belki de günümüze ulaşabilen en eski kompo-zisyon çalışmasıdır. Seslerdeki armoniyi Batı dünyası Hockbald ile tanırken Hock-bald'dan iki asır önce Kindî'nin armonik bir örnek sunması dünya müzik tarihi için önemli bir olaydır.

Her bir telin dört temel ses üzerine bina edildiği, dörtlü sistem adını verdiği bir ses sistemi kuran Kindî'nin bu siste-mi dört ses ve dört aralıktan oluşmakta, bir oktavda on iki sesin bulunduğu bu-günkü Batı sistemine uymaktadır. Kro-matik dizi denen bu dizide tanini (tone), yarım tanini (semitone) ve bakiye (limma) adlı üç aralık çeşidi görülmektedir.

Risâlelerinde "ikâ" adı altında ritim konusunu işleyen Kindî ikâî melodik, şiir-sel ve müziksel olarak üç gruba ayırır. Ardından kendi zamanında kullanılan sekiz ana ritmi sayıp tariflerini yapar. Ni-sebü'z-zamânîyye adını verdiği bu ritim-ler sırasıyla sakîl-i evvel, sakîl-i sâni, mâ-hûrî, hafîf-i sakîl, remel, hafîf-i remel, hafîf-i hafîf ve hezcedir. Kindî, bu ritim kalıplarını şiir ve aruz ilmiyle alâkalandı-rarak bu konuda örnekler sunmaktadır. Ayrıca eserlerinde mûsikinin canlılar üzerindeki etkilerine de geniş yer ayır-mış, ritim türleri ve günün çeşitli zaman dilimleri arasında münasebet kurmuş, bu münasebeti, yücelik ve cömertlik duygularının hâkim olduğu sabah-öğle vakti arasında sakîl-i evvel ve sakîl-i sâni ritimlerinin, beden zinde olduğu öğle vaktinde mâhûrî gibi güçlü ritimlerin, sükûnetin hâkim olduğu gün sonunda da hezec, remel ve hafîf gibi ritimlerin, uyku öncesi ise uzun sakîl gibi hüzünlü ritimlerin insan bedenini üzerinde etkili olacağı şeklinde ifade etmiştir.

Kindî'nin eserlerinde bugünkü mâna-da bir makam anlayışından söz edileme-miş, ancak melodik inşada söz konusu olan üç adet cinsten (çeşni) bahsedilmiş-tir. Tanînî, levnî ve telîfî adlı bu çeşniler sırasıyla Grek müziğindeki diyatonik, kromatik ve anarmonik çeşnilerin karşı-

lıgıdır. Kindî melodileri de müzikal yapı-larına göre tarabî (neşeli), hamâsî (gayret-li) ve şecevî (kederli) olarak üçe ayırdık-tan sonra bu melodilerin insan üzerinde meydana getirdiği duygu ve davranışları da şu şekilde özetler: Tarabî melodiler daha çok oyun ve eğlenceye uygun dü-şer, bunlarda hezec, remel ve hafîf ri-timleri kullanılır. Hamâsî melodiler de güç, cesaret ve atılganlık gibi duyguların ifadesi olup mâhûrî ve ona benzeyen ri-timler kullanılır. Sakîl-i evvel ve sakîl-i sâni ritimlerinin kullanıldığı şecevî melo-diler ise çoğunlukla hüzün, ağlama ve yas duygularının ifadesidir. Kindî ayrıca melodileri mütetâîfî (ardarda gelenler) ve lâmütetâîfî (ardar da gelmeyenler) olmak üzere öncelikle ikiye ayırır. Mütetâîfî me-lodileri te'lîfî'l-mütetâîfî sâiden (çıkıcı gam) ve te'lîfî'l-mütetâîfî hâbiten (inici gam) şeklinde iki ayrı bölümde inceler; lâmütetâîfî melodileri ise levlebî-i dâhilî (içe doğru helezoni), levlebî-i hâricî (dışa doğru helezoni), te'lîfî-i zafir-i müştebek (birleşik örgü) ve te'lîfî-i zafir-i munfasıl (ayrık örgü) olarak dörde ayırır.

Tarihi boyunca birçok değişikliğe uğ-rayan ud, Kindî'nin yaşadığı dönemde günümüzdeki şeklinden yaklaşık üç çey-rek boy daha küçük olup bir telin uzunlu-ğu otuz parmak (ortalama 35 cm.) ölçü-sündeydi. Kindî'nin udu pratikte dört tel üzerine bina edilmiştir.

Kindî'nin udunda akort sistemi

Bu sistem dört esas ses ve üç aralıktan oluşmaktadır. Bir oktavlık dizide on iki se-sin bulunduğu ve bugünün Batı sistemi-ne de uygun olan sistemde Kindî yirmi dört sesi elde etmek amacıyla nazarı ola-rak "hâd" veya "zîr-i sâni" diye adlandı-ran bir beşinci tel ilâve etmiştir.

Matematik bilgisinden yoksun olanla-rın kendi eserlerinin özüne vâkıf olama-yacağını ifade eden Kindî'nin ortaya koy-duğu esaslar daha sonra Fârâbî, İbn Sînâ, Safiyyüddin el-Urmevî ve Abdülkâ-dir-i Merâgî için önemli hareket noktala-rı olmuştur.

Kindî'nin mûsikiye dair kaleme aldığı risâlelerin sayısı konusunda kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Eserlerini sistematik bir tasnife tâbi tutan İbnü'n-Nedîm yedi, İbnü'l-Kıftî altı, İbn Ebû Usaybia da sekiz adet risâlesinden söz etmektedir. Çeşitli kaynaklar ve son devirlerde yapılan çalış-

malar ışığında Kindî'nin mûsikiye dair günümüze ulaştığı bilinen belli başlı risâleleri şunlardır: 1. *Risâle fi hubri şî-nâ'ati'l-te'lîf*. Beste (kompozisyon) sanatı, ses perdeleri, notasyon, melodik yapı türleri gibi konular etrafında şekillenen risâle bazı kaynak ve araştırmalarda *Risâle fi hubri te'lîfi'l-elhân* olarak adlandırılmıştır. Eserin tek nüshası British Museum'da kayıtlı (Or., nr. 2361) bir yazmanın 165^a-168^a varakları arasında yer almaktadır. Kindî'nin, üzerinde en çok araştırma yapılan mûsiki risâlesi olan bu eserle ilgili ilk çalışma, Mahmûd Ahmed el-Hifnî ve Robert Lachmann'ın ortaklaşa yaptıkları tahkikli neşirdir (Leipzig 1931). Daha sonra bunu Yûsuf Şevkî ve Zekerîyyâ Yûsuf'un neşirleri izlemiştir (yk. bk.). 2. *Kitâbü'l-Muşavvitâtî'l-veteriyye min zâtî'l-veterî'l-vâhid ilâ zâtî'l-veterî'l-aqrati'l-evtâr*. Üç bölümden (makale) meydana gelen risâlede sırasıyla enstrümanlar ve tel sayıları, melodilerin kompozisyonları, tellerin özellikleri ele alınmaktadır. Halife Mu'tasım-Billâh'a sunulan ve Receb 631'de (Nisan 1234) istinsah edilen, dünyada bilinen yegâne nüshası Bodleian Library'de kayıtlı (Marsh, nr. 663) yazmanın 226-238 sayfaları arasındadır. 3. *Risâle fi eczâ'i hubriyye fi'l-mûsîkâ*. Berlin'de Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde (Ahlwardt, V, 57, nr. 5503, vr. 31^b-35^b). Muhtemelen Ahmed b. Mu'tasım için yazılan risâle iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm ritim kalıplarını, ritimler arası geçişleri, mûsiki-şiiir münasebetlerini, ikinci bölüm ud tellerinin dört unsur sistemine tatbikini, renk ve kolların özellikleriyle bunların insana tesirlerini, filozofların mûsikiyle ilgili sözlerini konu almaktadır. 4. *Risâle fi'l-lu-hûn ve'n-nağam*. Ahmed b. Mu'tasım için yazılan risâle ud ve aksamı, ud telleri ve nota bilgisi, ud üzerinde egzersizler gibi konuları içine alan üç bölümden meydana gelmektedir. Bir nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı (nr. 1705) bir yazmanın 110^b-123^a varakları arasında yer almaktadır. Ayrıca ilk sayfaları eksik olan bir diğer nüsha da Tübingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (a.g.e., V, 57, nr. 5503, vr. 25^a-31^a). Bunların dışında bazı kaynaklarda Kindî'ye ait olduğu ifade edilen eserler de şunlardır: *Risâle fi şî-nâ'ati'l-aqvâli'l-'ade-diyye*, *Risâle fi'l-ikâ'*, *Risâle fi kîsmeti'l-kânûn*, *Kitâbü'l-A'zam fi te'lîfi'l-lu-hûn*, *Risâle fi'l-medhal ilâ şî-nâ'ati'l-mûsîkâ*.

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *Risâla fi Hubr Ta'lif al-Alhân: Über Die Composition Der Melodian* (nşr. R. Lachmann - Mahmûd Ahmed el-Hifnî), Leipzig 1931; Fârâbi, *Kitâbü'l-İşâ'at*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 1705, vr. 89^b; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 365; İbnü'l-Kiftî, *İhbarü'l-ulemâ*, s. 242; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, Kahire 1882, s. 610; Ahlwardt, *Verzeichniss*, V, 57, nr. 5503; H. G. Farmer, *Arabic Musical Manuscripts in the Bodleian Library*, London 1925; a.mlf., *The Influence of Music from Arabic Sources*, London 1926; a.mlf., *Meşâdirü'l-mûsîkâ'l-'Arabiyye* (trc. Hüseyin Nassâr), Kahire, ts. (Mektebetü Mısır), s. 10; a.mlf., "An Old Moorish Lute Tutor", *JRAS*, II (1931), s. 358; a.mlf., "Mûsîkî", *İA*, VIII, 680; B. R. D'éranger, *La musique arabe*, Paris 1938, II, 256; Mahmûd Ahmed el-Hifnî, *Risâletü'l-Kindî fi eczâ'i hubriyye fi'l-mûsîkâ*, Kahire 1959; Azîz Şevân, *el-Mûsîkâ li'l-cemî'*, Kahire 1959, s. 57; T. J. de Boer, *İslâm'da Felsefe Tarihi* (trc. Yaşar Kutluay), Ankara 1960, s. 69; Zekerîyyâ Yûsuf, *Mûsîkâ'l-Kindî*, Bağdad 1962; a.mlf., *Mû'elleftâtü'l-Kindî el-mûsîkiyye*, Bağdad 1962; Kâzım Uz, *İşlâhâtü'l-mûsîkâ* (trc. İbrâhim Dakûki), Bağdad 1964, s. 67; Mecdî Ukaylî, *es-Simâ' 'inde'l-'Arab*, Dimaşk 1966, s. 28; H. Corbin, *Târîhu'l-felsefeti'l-İslâmiyye* (trc. Nusayr Mürvve - Hasan Kubeyfî), Beyrut 1966, s. 239; Yûsuf Şevkî, *Al-Kindî's Essay in Composition*, Kahire 1969, s. 231; Sâmi Hâfız, *Târîhu'l-mûsîkâ*, Dimaşk, ts., s. 102; Abdurrahman Bedevî, *Histoire de la philosophie en Islam*, Paris 1972, II, 392; J. Jenkins - P. R. Olsen, *Music and Musical Instruments*, London 1976, s. 33; O. Wright, *The Modal System of Arab and Persian Music AD 1250-1300*, London 1978, s. 23; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 255, 335; Ahmed Fuâd el-Ehvânî, *Kindî feylesüfû'l-'Arab*, Kahire 1985, s. 185; Sâlih Mehdî, *İkâ'âtü'l-'Arabiyye ve eşkalihâ*, Tunus 1990, s. 11-12; *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1991, II, 37; Ahmet Hakkı Turabî, *el-Kindî'nin Mûsiki Risâleleri* (yüksek lisans tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hilmi Ziya Ülken, "Irak'ta Bağdad ve el-Kindî'nin 1000. Yıldönümünü Anma Töreni", *AÜİFD*, X (1962), s. 157; C. Cowl, "The Risâla fi Hubr Ta'lif al-Alhân of Jaqub Ibn Ishaq al-Kindî (790-874)", *The Concert*, XXIII, Canada 1966, s. 129-166; Âdil Kâmil Âlûsî, "el-Mahtûfâtü'l-Mûsikiyyetü'l-'Arabiyye", *Meurid*, X, Bağdad 1980, s. 335.

AHMET HAKKI TURABİ

KİRA

(bk. İCÂRE).

KİRÂMEN KÂTİBİN

(الكرام الكاتبون)

İnsanların söz ve davranışlarını kaydeden melekler.

Sözlükte "yazan, kayda geçiren" anlamındaki kâtib ile "iyi, dürüst ve değerli" anlamındaki kerîm kelimesinin çoğulundan oluşan kirâmen kâtibîn terkibi "de-

ğerli yazıcılar" mânasına gelir. Kur'an-ı Kerim'de ceza ve mükâfat günü olarak nitelendirilen kıyametin vukuunu inkâr edenlere hitap edilirken insanların üzerinde yaptıklarını bilen gözetleyicilerin bulunduğu ifade edilir ve bunların Allah nezdinde makbul yazıcılar olduğu belirtilir (el-İnfîtâr 82/9-12). Âyetin "makbul yazıcılar" anlamındaki kısmı cümle kuralları gereği kirâmen kâtibîn şeklini almıştır. Bazı hadis rivayetlerinde ise "el-kirâmü'l-kâtibûn" terkibi de geçmektedir (Müslim, "Zühd", 17).

Kur'an'da yazıcı meleklerle atıfta bulunan çeşitli âyetler vardır. Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğu, kişinin sağında ve solunda karşılıklı oturan iki meleğin (mütelakkî = alıcı) bulunduğu ve onun ağzından çıkan her sözü meleğin kaydettiği belirtilmektedir (Kâf 50/16-18). Her ne kadar Muhammed Esed "iki alıcı" ile, insanın içinde üstünlük kurmak için mücadele eden iç dürtü ile aklın kastedildiğini söylüyorsa da (*Kur'an Mesajı*, s. 1062-1063) bunun isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bütün müfessirler, bu ifadenin sevapları ve günahları yazan iki meleğe işaret ettiğini ittifakla söylediği gibi (meselâ bk. Taberî, XXVI, 98; Âlûsî, XXVI, 179-181), gerek âyetin bağlamı gerekse diğer bazı âyetlerde yazıcı meleklerle açıkça temas edilmiş olması bunun insanın iç duyguları ve aklıyla yorumlanamayacağını göstermektedir. Aynı sûrede, sûra üfürüldükten sonra insanın mahşere "sürücü" (sâik) ve "şahit"le gideceğini belirten âyet de (Kâf 50/21) bazı müfessirlerce iyilik ve kötülükleri yazan iki melek, bazılarınca sürücü olan ayrı bir melek, şahit ise yazıcı melek olarak kabul edilmiştir (Âlûsî, XXVI, 183-184; Elmalılı, VI, 4515). Diğer taraftan müşriklerin kendi aralarındaki sırları ve gizli konuşmaları kimsenin işitmediği yolundaki zanlarının yanlışlığına temas edilen âyet, "Yanlarında bulunan elçilerimiz her şeyi yazmaktadır" (ez-Zuhruf 43/80) cümlesi de açıkça yazıcı melekleri anlatmaktadır. Bazı âyetlerde yazma işi doğrudan Allah'a izâfe edilmekteyse de (el-Enbiyâ 21/94; el-Câsiye 45/29) bu beyanı müfessirler O'nun tarafından görevlendirilen melekler şeklinde yorumlamışlardır (Fahreddin er-Râzî, XXVII, 272). Ayrıca insanların benimsediği inançların ve işlediği bütün fiillerin tesbit edilmiş olup kıyamet gününde sunulacağı (el-İsrâ 17/13-14), bu belgenin cennete girecekler sağdan, cehenneme girecekler soldan veya arkadan verileceği (el-Hâkka